

Considerații etno-arheologice privind exploatarea surselor saline din Țara Făgărașului (I)

Cuvinte cheie: Transilvania, Țara Făgărașului, sare, izvoare sărate, exploatare tradițională

Key words: Transylvania, the Land of Făgăraș, salt, brine springs, traditional exploitation

Abstract

The subject of this article is about the salted water points from Făgăraș county, from ethno-archaeological point of view, trying to repertoire them, to establish geographical localization, typology and dating this kind of installations (wells especially), exploiting and using of salted water and magic practice about salt. The importance of these salt sources is indirectly confirmed by the presence of some unexplored archaeological sites in the vicinity (Avrig-Sărături, Săcădate-Gruul lui Rafoilă).

Într-o serie de articole vom publica rezultatele obținute în urma identificării/reidentificării punctelor de exploatare tradițională a resurselor saline situate în Țara Făgărașului (fig. 1), în scopul completării bazei documentare vizând această importantă resursă a subsolului, în contextul unor observații recente la nivel național, cumulate în lucrări de sinteză, monografii, articole și studii de caz¹. Informațiile deținute până în prezent, demonstrează prezența unui număr ridicat de puncte de exploatare în cadrul acestei formațiuni salinifere, fiind localizate încă două microzone cu sărături și izvoare sărate (Sărata, com. Porumbacu de Jos; Cârțișoara)². Prezentarea punctelor nu va avea în vedere criteriul alfabetic, nivelul prelucrării datelor impunând publicarea informațiilor în mai mai multe părți în cadrul acestui articol, limitele teritoriale impuse de acest studiu eliminând celelalte zăcămintele importante de sare sau ape clorosodice (Ocna Sibiului³, Miercurea Sibiului). Din punct de vedere spațial, formațiunea saliniferă discutată se află în partea centrală a României și se întinde pe o suprafață apreciabilă, ocupând cele două maluri ale Oltului între localitățile Victoria (est) - Tălmanciu (vest), dealurile Podișului Hârtibaciului (nord) și zona piemontană a Munților Făgăraș (sud), respectiv (fig. 1).

AVRIG

Apa a sărată sau Sărături (Obiectiv 2)

Contextul geologic al zonei Avrigului (fig. 2) ne este cunoscut și în urma publicării unor studii de sinteză vizând cunoașterea caracterelor climatului în cuaternar, furnizate de

cercetările complexe desfășurate de E. Pop asupra cărbunilor de la Avrig-Șipoțel (analiza resturilor macroscopice, analiza palinologică, C 14)⁴.

Existența unei fântâni cu apă sărată în partea sudică a lacului sărat, în toponimul *Apa a sărată* sau *Sărături*⁵ (singurele sub care localnicii identifică în prezent acest loc) este încă vie în segmentul de vârstă situat între 70-85 ani în Avrig⁶. Cu excepția acestui punct, situat la contactul dintre lunca inundabilă a Oltului și prima terasă puțin înaltă, neînundabilă, în memoria colectivă nu se păstrează amintirea altor puncte cu apă sărată. Ca și în cazul obiectivului de la Săcădate, zona arondată fostului lac sărat, este dominată de prezența trestiei, papurei și a diverselor plante de mici dimensiuni, adaptate solului sărat. Din păcate, în urma unor decizii administrative recente, prin lac a fost trecut un curs de apă dulce, doar în partea estică fiind prezente unele izvoare cu debit redus, în parte colmatate cu nămol sărat.

Datate și perioadă de utilizare

Cei intervievați, nu cunosc vechimea fântânii, însă momentul de abandon este legat de anii '50, o dată cu posibilitatea achiziționării sării din comerțul de stat. Fântâna în momentul funcționării aparținea comunității locale.

Tipologie

Nu cunoaștem dacă fântâna a avut la început o temelie din lemn, însă informatorii declară prezența unui tub circular de ciment la suprafața solului, tub acoperit de un capac din material lemnos și un acoperiș, ce avea o învelitoare din țiglă. Apa se scotea cu ajutorul unei găleți de lemn, legată cu un lanț metalic

de un valț de lemn prins de stâlpii verticali ai fântânii. Accesul se făcea cu ajutorul unei poteci care lega fântâna de drumul dintre Avrig și Mârșa. Puțul fântânii era clădit din piatră, fără precizarea provenienței acesteia.

Exploatarea apei sărate

Apa se transporta în recipiente de lemn de dimensiuni mari (vedre, în grai local), cu căruța și cu sania, ultima situație în perioadele cu zăpadă. În cursul transportului, se presărau paie, pe deasupra apei din butoaie, pentru a evita pierderea acesteia. Apa se depozita în pivniță sau în șură. Apa nu se exploata după un program bine stabilit.

Utilizarea apei și nămolului sărat

Ca și în cazul comunității de la Săcădate, apa se folosea pentru nevoile casnice sau prepararea diverselor fierturi pentru animale. Din informațiile deținute, nu toate familiile urmăreau obținerea sării cristalizate prin evaporarea apei. Toate sursele identificate până în prezent (Avrig-Apa a sărată/Sărături, Bradu-Rupturi, Săcădate-Fântâna de la apa ia sărată) au fost sau sunt folosite de către animalele domestice sau sălbatice care caută să-și suplimenteze consumul direct de sare din resursele zonei (sărături, izvoare, pâraie, lacuri sărate).

Unele persoane din localitățile învecinate lacului (Avrig, Racovița) foloseau nămolul de pe marginile acestuia pentru tratarea bolilor reumatice, prin împachetări. Memoria informatorilor reține faptul că pe marginea lacului existau mici bazine din lemn, unde se acumula apă sărată pentru îmbăieri (inf. Popa Vasile, Avrig).

Context arheologic

Materiale arheologice eneolitice, probabil Coțofeni (ceramică, lipitură) au fost descoperite pe botul terasei din imediata vecinătate a lacului sărat, denumit Sărături, situat la vest de șoseaua județeană Avrig-Mârșa.

În vecinătatea acestui punct există numeroase stațiuni arheologice, aparținând paleoliticului (Racovița-Grădina lui Cărtoiaia ⁷), eneolitice (cultura Coțofeni: Avrig-Glogovăț ⁸), epocii bronzului (Avrig-Cetate ⁹), epocii dacice (Avrig-Valea Rea ¹⁰) și Evului Mediu (Avrig-La Cetate ¹¹).

BRADU-Rupturi

A doua sursă, foarte puțin cunoscută, se află la cca. 1,3 km de satul Bradu înspre Săcădate, pe stânga drumului de țară ce leagă cele două sate. Izvorul se situează la o distanță de cca. 230-250 m perpendicular pe

râul Olt, în marginea pădurii (inf. Roman Ioachim), acest obiectiv nefiind reidentificat de către noi.

Zona este ocolită de către îngrijitorii de animale, din cauza deselor probleme cu animalele nesupravegheate care au băut în exces apă. Izvorul, după un parcurs de până la 100 m, se pierde în pământ. În zonă, nu au fost descoperite materiale arheologice¹².

SĂCĂDATE

Fântâna de la apa ia sărată (Obiectiv 1)

Localitatea Săcădate aparține administrativ orașului Avrig, și ocupă malul drept al râului Olt, limitele teritoriale fiind ocupate de localitățile Bradu (la vest), Cornățel (com. Roșia)(la nord), Glâmbocă (la est) și râul Olt (la sud).

În memoria colectivității locale se păstrează existența doar a unei fântâni cu apă sărată, în punctul *Fântâna de la apa ia sărată*, localizată în partea vest-sud-vestică a satului, la baza unei terase prelungi (*Gruia lui Rafoilă*), plasată în stânga Văii Mici, un afluent minor de dreapta al Oltului¹³, punct aflat la cca.1,1 km vest-sud-vest față de sat, pe drumul de țară care leagă satele Săcădate și Bradu. Nu sunt menționate pe teritoriul administrativ al localității sărături, izvoare sărate, nămol sărat sau sare gemă. Ca și în timpul funcționării fântânii, zona fântânii sărate este dominată de prezența unei asocieri vegetale de trestie, papură și specii de plante hidrofile. În prezent, obiectivul studiat are aspectul unui loc mlăștinos, cu două izvoare cu debit redus (izvor estic coordonate GPS N 45044'57.7", E 24022'01.3", elevație 382 m; izvor vestic N 45044'56.7", E 24021'59.8", elevație 382 m), plasate la o mică distanță unul de celălalt, acestea, după un parcurs redus unindu-se, la cca. 30 m sud de baza terasei (coordoanate GPS N 45044'57.1", E 24022'01.1", elevație 382 m), infiltrându-se în sol (coordoanate GPS N 45044'56", E 24022'03.3", elevație 380 m).

În prezent, zona înconjurătoare are aspectul unui smârc, în vecinătatea căruia se pot observa urmele unor stâne (resturi de sălașe, garduri pentru împiedicarea accesului animalelor domestice dinspre lunca Oltului spre zona cu apă sărată) și nu se poate observa nimic din cele descrise de informatori.

În ceea ce privește modalitatea/modalitățile de identificare ale unui izvor cu apă sărată, nu s-au putut obține informații relevante.

Datare

Cei intervievați, cu o singură excepție, menționează existența în anii '30 a acestei fântâni, însă din jurnalul familiei Petca, deținut de Petca Maria, rezultă faptul că încă din anul 1897 în acest punct exista o fântână cu apă sărată, fiind în proprietatea obștii satului.

Tipologie

Din punct de vedere constructiv, au fost decelate de către toți cei intervievați 3 elemente distincte: fântâna propriu-zisă, cumpăna și o alee de acces. Fântâna avea o temelie (temei, în grai local) din lemn (Petca Maria) și o cumpănă din același material, precum și o alee, formată din dale de gresie nisipoasă (humă, în grai local), ce lega fântâna de o potecă spre drumul comunal. Inițial, a fost săpată o groapă, pereții acesteia fiind întăriți cu piatră de râu, clădită, provenită din lunca Oltului, ulterior fiind introduse tuburi din ciment, o dată cu începuturile colectivizării. Fântâna se curăța ocazional, prin golirea întregii cantități de apă sărată. Apa era scoasă cu ajutorul unei găleți din tablă, prevăzută cu nituri (inf. Petca Maria) sau confecționată din stejar, cu doage metalice, cu un volum de 10-12 l (inf. Roman Ioachim).

În urma ultimei amenajări, fântâna avea tuburi de ciment, fiind menținută cumpăna de lemn. Temelia fântânii, ce se ridica până la 1 m înălțime, era construită din bârne de lemn, cu secțiune pătrată, așezate în "*încleștătură*". Luciul de apă se găsea la cca. 2 m de la nivelul solului.

Exploatarea apei sărate

Apa era transportată cu ajutorul diverselor recipiente: ciubere, buți (informator Petca Maria), cu ajutorul căruțelor în gospodării. Apa se depozita în aceleași recipiente sau în unele cu un volum mai redus, după necesități: vase de brad, ciubare, damigene, vase ceramice smălțuite. Din declarațiile persoanelor intervievate, nu există o concordanță în ceea ce privește programul de exploatare a apei, rezultând faptul că au existat perioade în care apa se exploata după un program bine stabilit (2 zile pe săptămână) (inf. Roman Ioachim) sau ocazional, în funcție de timpul liber al sătenilor (inf. Petca Maria, Stanciu Maria).

Utilizarea apei sărate

Apa era folosită preponderent pentru nevoile casnice (preparatul zilnic al mâncării), conservarea alimentelor (brânză, varză, carne, slănină) sau prepararea diverselor fierături pentru animale (cu sfecă furajeră,

cartofi, pleavă de cereale). Unele persoane recoltau sarea sedimentată pe fundul recipientelor separat, atât în recipiente de lemn sau ceramică, fiind utilizată ca și sare solidă (inf. Roman Ioachim).

O altă utilizare a apei sărate era legată de tăbăcirea pielilor de animal (pentru îmbrăcăminte și harnașament) - rețeta implicând și prezența sării gemă -, a zerului, a tărâțelor de grâu și a alaunului, denumit local piatră acră.

Unele persoane foloseau apa sărată pentru gargară și băi calde la picioare, în ultimul caz în vederea tratării reumatismului (inf. Stanciu Maria).

Practici magice legate de sare sau apa sărată

Una dintre cele mai frecvente practici se leagă de tăierea unei cepe în miezul nopții de Anul Nou și extragerea unui număr de 12 cupe (găoci, în grai local), reprezentând cele 12 luni ale anului. Fiecare dintre aceste cupe se umplea cu o cantitate egală de sare (1 linguriță, în general) iar în funcție de cantitatea de lichid eliberată, luna respectivă era considerată (prognostată) ca fiind secetoasă sau ploioasă.

O practică mai puțin întâlnită are ca subiect femeia gravidă, căreia i se presăra pe ascuns puțină sare pe creștet iar dacă își ducea mâna la nas, urma să se nască un băiat (inf. Stanciu Maria).

Mitologia locală conservă o serie de expresii în legătură cu sarea: "*Ai vărsat sarea și iarăși te cerți*" (inf. Petca Maria, Stanciu Maria) și "*Nu da sarea din casă, că sărăcești*" (inf. Stanciu Maria).

Context arheologic

Pe terasa de deasupra izvorului, în toponimul *Gruia lui Rafoilă* (proprietate fam. Eugen Bucur), în decursul unor cercetări periegetice au fost identificate materiale ceramice fragmentare (probabil eneolitice), lame și resturi de nuclee de rocă silicioasă de bună calitate.

Malul drept al Oltului este marcat de numeroase stațiuni arheologice, puține cercetate sistematic arheologic, încadrate neoliticului (cultura Starčevo-Criș: Cașolt-Pepinieră¹⁴; cultura Petrești: Cașolt-Poiana în Pisc¹⁵), probabil neolitice (Bradul-Alzenau¹⁶), eneolitice (cultura Coțofeni: Cașolt-Pepinieră¹⁷, Cașolt-Poiana în Pisc¹⁸), atribuite eneoliticului (Glâmbocă-Cariera de piatră¹⁹, topor de cupru cu brațe în cruce, Săcădate-Gruia lui Rafoilă), epocii bronzului (Cornățel-

Valea Văcărelului²⁰), Hallstatt-ului (Cașolt-Trei morminți²¹, Bradu-Casa Vasile Dumitru²², Cornățel-Valea Văcărelului²³), epocii dacice (Cașolt-Pepinieră²⁴, Cornățel-Valea Văcărelului²⁵, Săcădate²⁶), perioadei romane (Cașolt-Pepinieră²⁷, La Morminții cei mulți²⁸, Pepinieră, Tăietură, Gura Higiului²⁹, Cornățel-Răchitărie³⁰, Săcădate-Biserica luterană, Grădiniță, Biserica ortodoxă³¹). Alte puncte neprecizate cu descoperiri de topoare de piatră (Bradu³², Cornățel³³) și materiale romane de pe teritoriul localității Cașolt³⁴, Cornățel³⁵, Bradu³⁶, confirmă densitatea punctelor cu descoperiri arheologice din apropierea surselor de sare.

Pentru epoca romană, a fost postulată posibilitatea existenței unei condiționalități

între aceste rezerve de sare, prezența castrelor și a unor structuri administrative specializate și construirea/întreținerea drumurilor comerciale³⁷, necesară fiind extinderea acestor observații pentru microzone geografice, în care un număr redus de obiective arheologice a fost cercetat sistematic.

Importanța obiectivelor arheologice din vecinătatea mineralului salifer poate fi potențată de posibilitatea cercetării sistematice a acestora, în condițiile cunoașterii din punct de vedere geologic a schimbărilor morfologice a zonelor cu sare și a avantajelor păstrării materialului arheologic în mediul salin.

**Cristian C. Roman
Sorin Tincu
Eugen Bucur**

Note - Notes

1. Alexianu et alii 1992; Avram 2006; Căvruc, Chiricescu (ed.) 2006; Ciobanu 1999; Ciobanu 2001; Ciobanu 2002; Ciobanu 2002a; Ciobanu 2003; Doboși 1951; Maghiar 1970; Măluțan 1984; Petică 1999; Wollmann 1996.
2. Partea a doua acestui articol va viza, în principal, aceste obiective.
3. Oncescu 1965, 469; Luca et alii 2003, 153.
4. Ciobanu 1971, 188; Pop 1971, 193-199.
5. Coordonate GPS N 45042'30.9", E 24022'03.7", elevație 379 m.
6. Informatori Popa Vasile, n. 1932, Popa Ana, n. 1939 (str. Samuel Brukenthal, nr. 20).
7. Luca et alii 2003, 176.
8. Luca et alii 2003, 46.
9. Luca et alii 2003, 46.
10. Materiale ceramice inedite (cercetări perieghetice Cristian C. Roman 2007).
11. Luca et alii 2003, 46.
12. Cercetări perieghetice (Cristian C. Roman, Marius Bucur 2002).
13. Pentru localitatea Săcădate informatorii noștri au fost următoarele persoane: Petca Maria, n. 1924, (Str. Principală, nr. 46), Roman Ioachim, n. 1926, (Str. Principală, nr. 164), Stanciu Maria, n. 1932 (Str. Principală, nr. 160), cărora le aducem și pe această cale mulțumirile noastre cordiale.

14. Luca et alii 2003, 74.
15. Luca et alii 2003, 75.
16. Luca et alii 2003, 63.
17. Luca et alii 2003, 74.
18. Luca et alii 2003, 75.
19. Luca et alii 2003, 107.
20. Luca et alii 2003, 89.
21. Luca et alii 2003, 75.
22. Luca et alii 2003, 63.
23. Luca et alii 2003, 89.
24. Luca et alii 2003, 74.
25. Luca et alii 2003, 89.
26. Protase 1980, 68. Un lot redus de material ceramice de factură dacică provine din cercetări perieghetice personale efectuate pe terasele sudice aflate în jurul actualei biserici luterane (septembrie 2006).
27. Luca et alii 2003, 74.
28. Luca et alii 2003, 75.
29. Luca et alii 2003, 75.
30. Luca et alii 2003, 89.
31. Luca et alii 2003, 186-187.
32. Luca et alii 2003, 63.
33. Luca et alii 2003, 89.
34. Luca et alii 2003, 76.
35. Luca et alii 2003, 89.
36. Luca et alii 2003, 63.
37. Benea 2007.

Bibliografie - Bibliography

- Alexianu et alii 1992**
ALEXIANU MARIUS, DUMITROAIA GHEORGHE, MONAH DAN, *Exploatarea resurselor de apă sărată din Moldova abordare etnoarheologică*, în *Thraco-Dacica*, XIII, (1992), 159-167.
- Avram 2006**
AVRAM SULTANA, *Sarea-tradiție, simbol și ritual*, în *ITSR*, 6 (2006), 119-124.
- Benea 2007**
BENEA DOINA, *Cu privire la administrarea salinelor din Dacia romană*, în *AB XV* (2007), 41-46.
- Cavruc, Chiricescu (ed.) 2006**
CAVRUC VALERIU, CHIRICESCU ANDREA (ed.), *Sarea, timpul și omul. Catalog de expoziție*, Sfântu Gheorghe (2006).
- Ciobanu 1971**
CIOBANU I., *Istoricul cercetărilor privind vegetația cuaternară din România, în Progrese în palinologia românească*, Simpozionul de palinologie, Cluj, 14 mai 1970 (Pop Emil, redactor responsabil), p. 187-192, București (1971).
- Ciobanu 1999**
CIOBANU DOINA, *Exploatarea sării și a apelor sărate pe teritoriul carpato-dunărean în secolele I-XII*, în *Mousaios*, V, (1999), 161-180.
- Ciobanu 2001**
CIOBANU DOINA, *Metode și unelte folosite în extragerea sării în spațiul carpato-dunărean în secolele I-XIII*, în *Mousaios*, VII, (2001), 27-50.
- Ciobanu 2002**
CIOBANU DOINA, *Probleme generale privind exploatarea sării în spațiul carpato-dunărean în mileniul I*, în *Angustia*, VII, (2002), 303-310.
- Ciobanu 2002a**
CIOBANU DOINA, *Sarea-aliment și sursă de venituri pentru locuitorii din nord-estul Munteniei*, în *Carpica*, XXXI (2002), 19-28 (Bacău 2002).
- Ciobanu 2003**
CIOBANU DOINA, *Exploatarea sării în perioada marilor migrații (sec. I-XIII e.n.) în spațiul carpato-dunărean*, în *Mousaios*, VIII (2003), 117-124.
- Doboși 1951**
DOBOȘI ALEXANDRU, *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (sec. XIV-XVI)*, în *SMIM*, II, nr. 1 (1951), 125-166.
- Luca et alii 2003**
LUCA SABIN ADRIAN, PINTER ZENO KARL, GEORGESCU ADRIAN, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (Situri, monumente arheologice și istorice)*, în *BS III*, Sibiu (2003).
- Macrea 1969**
MACREA MIHAIL, *Viața în Dacia romană*, București (1969).
- Maghiar 1970**
MAGHIAR NICOLAE, *Din istoria mineritului în România*, București (1970).
- Măluțan 1984**
MĂLUȚAN C., *Drumul sării în Transilvania de nord-est*, în *ActaMN*, XVIII, (1984), 240-255.
- Oncescu 1965**
ONCESCU NICOLAE, *Geologia României* (1965), București.
- Petică 1999**
PETICĂ M., *Salinele din nord-estul Daciei. Napoca 1880 de ani de la începuturile vieții urbane*, Cluj-Napoca (1999), 205-215.
- Pop 1971**
POP EMIL, *Primele determinări de vârstă cu radio-carbon în turba noastră cuaternară*, în *Progrese în palinologia românească*, Simpozionul de palinologie, Cluj-14 mai 1970 (Pop Emil, redactor responsabil), p. 192-204, București (1971).
- Protase 1980**
PROTASE DUMITRU, *Autohtonii în Dacia, I, Dacia Romană*, București (1980).
- Wollmann 1996**
WOLLMAN VOLKER, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia Romană*, Cluj-Napoca (1996).

Abrevieri - Abbreviations

- AB**
Analele Banatului, Timișoara.
- ActaMN**
Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
- Angustia**
Angustia, Sfântu Gheorghe.
- BS**
Bibliotheca Septemcastrensis, Sibiu.
- Carpica**
Carpica, Bacău.
- ITSR**
Istorie și tradiție în spațiul românesc, Sibiu.
- Mousaios**
Biblioteca Mousaios, Buzău.
- SMIM**
Studii și materiale de istorie medie, București.
- Thraco-Dacica**
Thraco-Dacica, București.

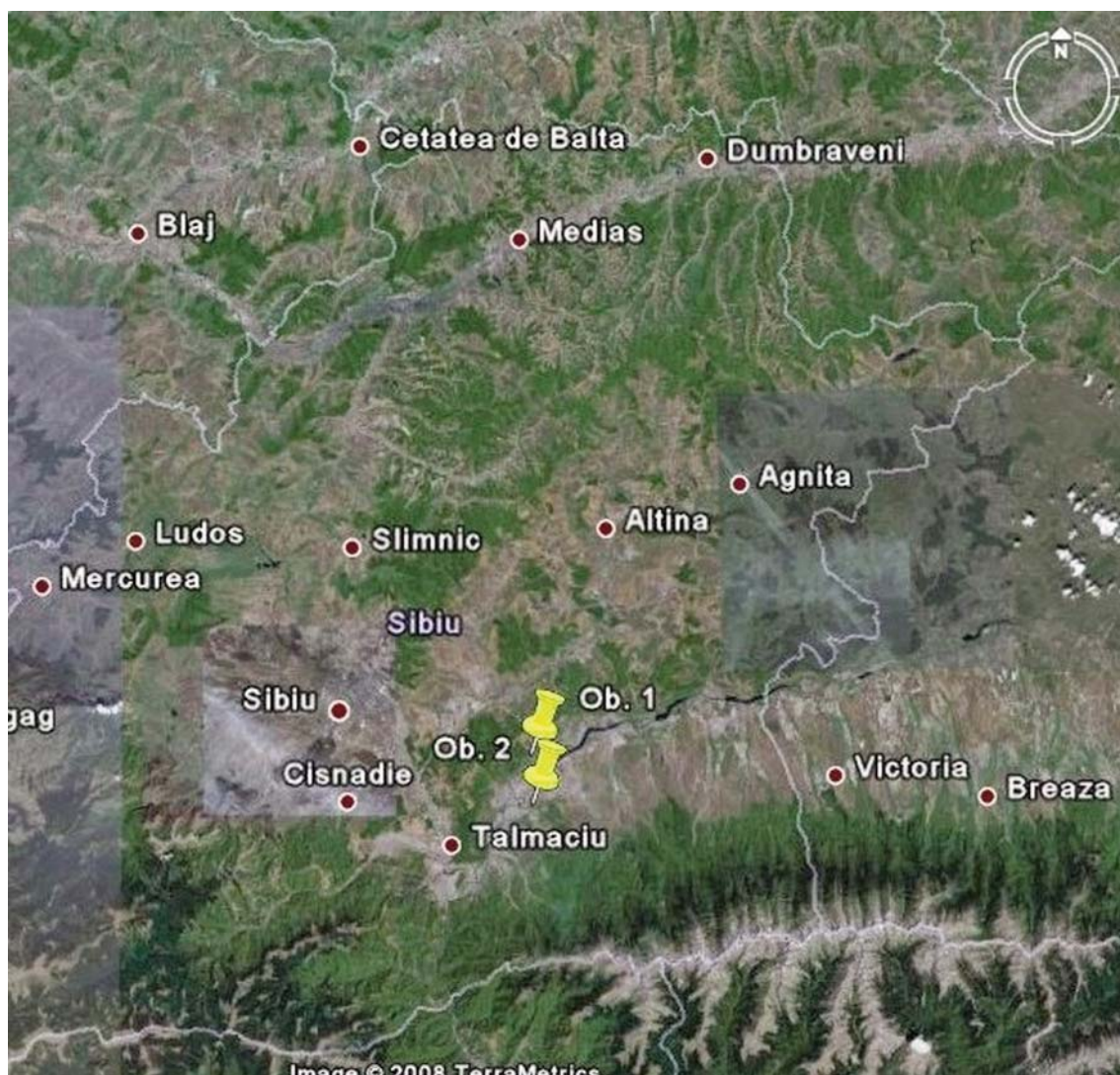

Fig. 1.

Amplasarea geografică a surselor de apă sărată tratate în articol

Fig. 1.

The geographical position of the salt water sources mentioned in the article

Harta geologica a judetului Sibiu

Fig. 2.
Harta geologică a județului Sibiu
Fig. 2.
The geological map of Sibiu County

Fig. 3. Amplasarea topografică a obiectivelor descoperite (vedere aeriană)
Fig. 3. The topographical position of the discovered objectives (aerial view)

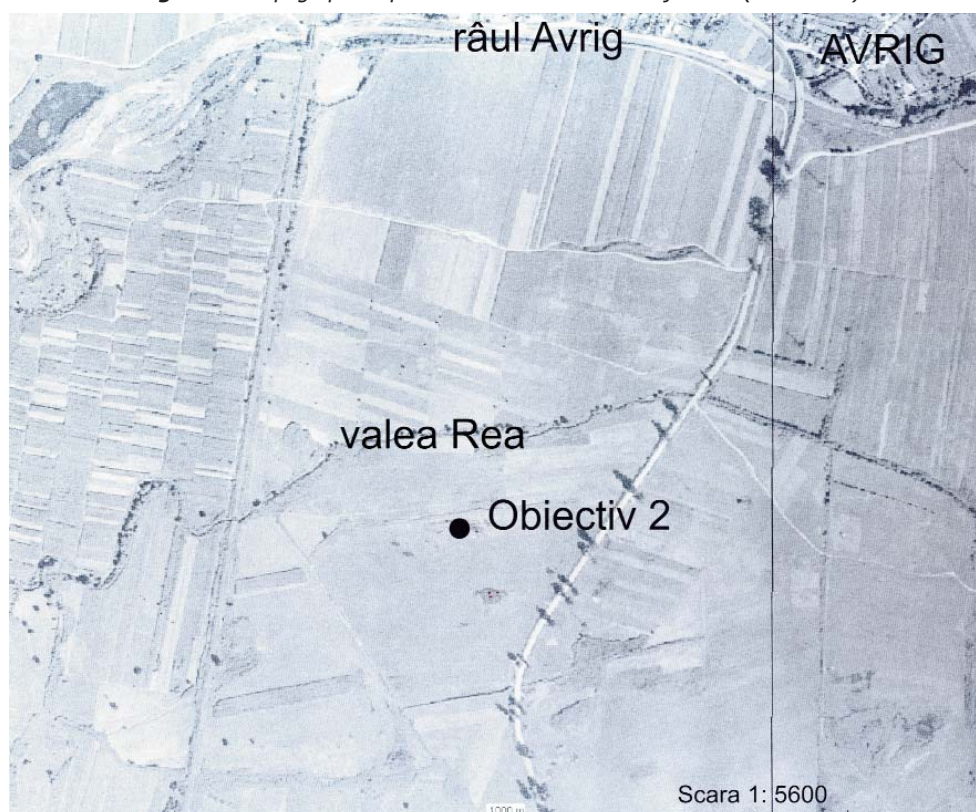

Fig. 4. Amplasarea topografică a obiectivului Avrig-Apa a sărată sau Sărături (vedere aeriană)
Fig. 4. The topographical position of the Avrig-Salted water or Salterns objective (aerial view)

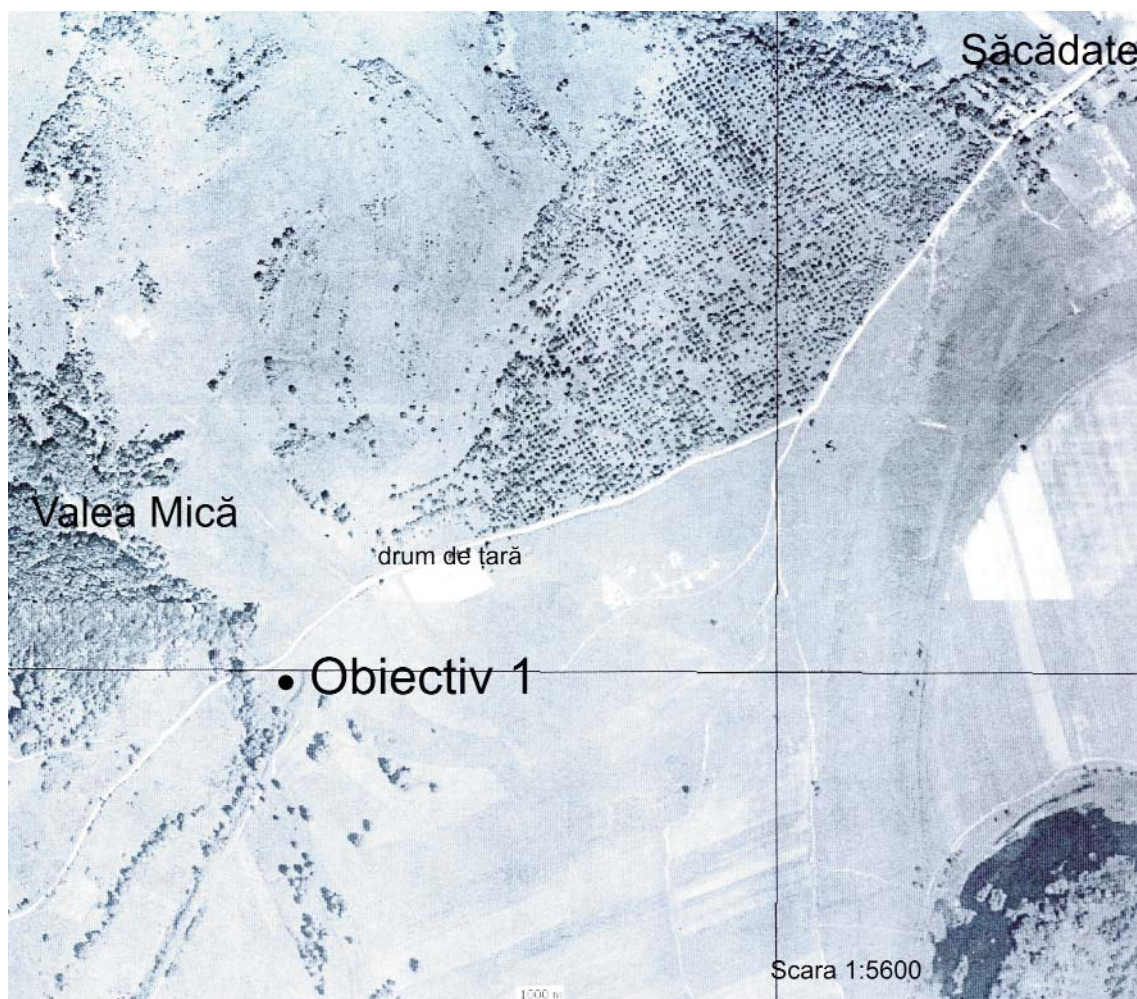

Fig. 5.

Amplasarea topografică a obiectivului Săcădate-Fântâna de la apa ia sărată (vedere aeriană)

Fig. 5.

The topographical position of the Săcădate – That salted water well (aerial view)

Fig. 6.

Obiectivul Avrig-Apa a sărată sau Sărături (fotografie)

Fig. 6.

Avrig-Apa a sărată or Sărături objective (photo)

Fig. 7. Situl arheologic Avrig-Sărături (fotografie)
Fig. 7. The Avrig – Salterns archaeological site (photograph)

Fig. 8. Obiectivul Săcădate-Fântâna de la apa ia sărată,,aflat în vecinătatea sitului arheologic cu toponimul Gruicul lui Rafoilă
Fig. 8. The Săcădate – That salted water spring objective, found in the vicinity of the Gruicul lui Rafoilă archaeological site